

Ürményi Ferenc, adai polgármester köszönti a vendégeket

Banczerowski Janusz

NYELVI KOMMUNIKÁCIÓS PROBLÉMÁK A MAI VILÁGBAN

Nehéz pontosan meghatározni ma a világon létező nyelvek számát, mivel az egyes nyelvek, nyelvjárások valamint a nyelvváltozatok közötti különbségek nem mindig nyilvánvalóak, és egyes esetekben nehezen értékelhetők. A legoptimálisabb becslések szerint a világon jelenleg kb. 6 ezer nyelvet tartanak számon. A nyelvhasználók számát tekintve a világ nyelvei nagyon vegyes képet alkotnak. Azon nyelvek mellett, amelyek használói több száz millió emberből álló csoportokat képeznek, léteznek olyanok is, amelyeket csupán néhány száz, illetve annál is kevesebb ember beszél. A világ több mint 900 népe közül mindössze 218 lépi túl az egymillió lélekszámot. Kb. 175 nép egymillió és tízmillió közötti, 33 pedig tízmillió és ötvenmillió közötti lelket számlál. Kb. 682 népnek kevesebb mint egymillió tagja van. Sok ország viszont többnyelvű. Indiában például több tíz nyelv és dialektus létezik, az Észak- és a Dél-Amerikában élő

*Banczerovszki Janusz
előadás közben*

indiánok több száz nyelvet használnak. Nagyon bonyolult nyelvi kép rajzolódik ki Afrikában is, ahol több száz nép saját nyelvét használja, nem is számítva a számos törzs dialektusait. Egyes prognózisok szerint a nyelvek száma a következő évszázadban felére fog csökkenni, a 2100 utáni időben pedig mindössze csak néhány nyelv marad a világon. Ez a jelenség nagyon hasonló az egyes állatfajok kipusztulásához a természetben. Ezt a folyamatot nagy mértékben gyorsítják a mai világban egyre erősödő integrációs és globalizációs folyamatok is, és ezzel

kapcsolatos az univerzális nemzetközi nyelvi kommunikáció igénye. A paninterligva, azaz az általános nemzetközi nyelv problémájának a megoldása sürgős feladattá vált. Ezt igényli a nemzetközi tudományos nyelvi kommunikáció is. Érthető, hogy a tudományos-technikai forradalom korában, amikor óriási információmennyiség jön létre a semmivel sem korlátozott nyelvi diverzitásnak negatív következményei vannak. Ugyanazokat az információkat kell átmásolni sok nyelvre, hogy kielégítsék az információ felhasználók információs igényeit sok országban. A fordítások rendkívül költségesek, időigényesek, általában késve jelennek meg, és így sokszor értéktelenné válhatnak. Nem minden ország képes biztosítani a fordítások elvégzéséhez szükséges anyagi háttérrel, ezen kívül a fordítások nem garantálják az eredeti és a fordítás teljes szemantikai ekvivalenciáját, amely kétségtelenül gátolja a fejlődést is. Ezt a problémát nagyon jól mutatja az Európai Unión belül felmerült igen komoly nyelvi kérdés, amely akár meg is béníthatja e nemzetközi szervezet hatékony működését (Dow 1997:69-75; Schaffner 1997:76-81; Tytgat 1997:82-90). Igen sok gondot okoztak/okoznak mindezekelőtt a terminológiai kérdések. Emiatt a századunk negyvenes éveitől kezdve nemzeti és nemzetközi terminológiai adatbankok jöttek létre. Az elsők között volt, mint köztudott, a Stockholmban 1941-ben alapított Technikai Terminológiai

Centrum (Tekniska Nomenklaturcentralen). Az egyik legnagyobb terminológiai központ az EU irányítása alatt működő brüsszeli és luxemburgi székhelyű intézmény, amely az EUODICAUTOM nevű terminológiai regisztrációt automatikusan végző és a fogalmak kontextusát is figyelembe vevő rendszerrel rendelkezik. A terminológia egységesítése és egyértelművé tétele, akadálytalan hozzáférhetősége olyan igény, amelyet manapság a felzárkózásra igényt tartó társadalmak nem kerülhetnek el.

A nyelvi diverzitást, másképpen a bábelizmust (e fogalom a Bibliában említett legendás Bábel-toronyra utal) a világon egyre többen tartják a fejlődést gátló tényezőnek. Burney például a következőket írja: "A bábelizmus idő, energia és pénzpocsékoláshoz vezet. Például az ENSZ-ben - kb. 500 fordító erőfeszítéseinek ellenére - pl. 10 évvel korábban készült okmányok néha egyáltalán nem kerülnek felhasználásra (...)" (Burney 1966:126). Sokszor Leibniz szavait idézik, aki szerint, ha a Földünkön csak egy nyelv lenne, az emberi élet egyharmadával meghosszabbodna, mert az idegen nyelvoktatásnak életünk egyharmad részét szenteljük.

A fenti reflexiók tükrében láthatjuk, hogy a mai világban tapasztalható fejlődési tendenciák enyhén szólva nem kedveznek a kis nyelveknek és ezzel együtt a kis kultúráknak sem. Ezt nagyon jól mutatja a magyar nyelv helyzete a mai Magyarországon is (Benkő 1997/10:1250; Fodor 1997:265; Fábián 1997:266; Grétsy 1998/1:31-37; Péntek 1998-143-49; Keszler 1997:15-9; Kiss 1996-97:56-62; Kiss 1997 Banczerowski 1998:16-31; Bolla 1998:1-16). A nyelv életképességét pozitívan erősíti kulturális pozíciója, elsősorban az irodalomban, mindekelőtt pedig az iskolában történő használata. A nyelvnek is fejlődnie kell a társadalommal együtt, és meg kell felelnie az általános fejlődés által diktált követelményeknek. A mai integrálódó, globalizálódó világban kíméletlen verseny, harc és kiszorítási folyik a nyelvek, a kultúrák között is, és tőlünk függ, hogy milyen eredménnyel végződik. Vajon a kis nyelvek és kultúrák képesek-e helytállni abban a hatalmas versenyben, amelynek feltételeit az ún. világnyelvek diktálják, vagy háttérbe szorulnak, degradálódnak és megszűnnek létezni.

Mint ismeretes, a mai létező nyelvek közül csak 225 rendelkezik írással, ami azt jelenti, hogy ezeken a nyelveken meg lehet fogalmazni tudományos elméleteket is. A világon jelenleg csak 14 olyan nyelv van, amelyen legalább 50 millió ember beszél. Ezek a következők: angol, arab, francia, hindi, indonéz, japán, kínai, lengyel, német, olasz, orosz, portugál, spanyol, ukrán. Az ún. világnyelvek száma rendkívül kicsi, mindössze az angol, a francia a német és az orosz nyelvre korlátozódik. Érdeemes megjegyezni, hogy a középkorban Európában a tudományos nyelv szerepét a latin nyelv játszotta. A XVIII. században a francia, a spanyol, a portugál és a német nyelv hagyományosan széleskörű nemzetközi jelentőséggel bírt. A XIX. században ehhez a "nyelvi klubhoz" csatlakozott az angol nyelv is, a XX. században pedig az orosz. Érdeemes megemlíteni, hogy az Egyesült Nemzetek Szervezetének létrehozásakor 1945-ben a tárgyalások, konferenciák lebonyolítása és a dokumentáció elkészítése céljából öt nyelvet jelöltek ki. Ezek: az angol, az orosz, a francia, a spanyol és a kínai nyelv. 1972-ben az ENSZ-ben használható nyelvek számát arabbal, 1974-ben pedig a némettel bővítették. Így, tulajdonképpen ezeket a nyelveket hivatalosan is nemzetközi rangra emelték.

Mint köztudott, a XX. században, különösen az utóbbi időben, eddig nem tapasztalt mértékben kiszélesedtek a különböző kultúrákat és nyelveket képviselő emberek közötti kapcsolatok. Ezt az egyre intenzívebben fejlődő gazdasági, kereskedelmi, kulturális, tudományos és más jellegű kapcsolatok tették/teszik lehetővé, amelyek tulajdonképpen a világ minden országát és minden régióját érintik. Sok ember számára a nemzetközi kapcsolatokban való részvétel mindennapi tevékenységgé vált. Ebben a helyzetben ahhoz, hogy a megfelelő minőségű nyelvi kommunikációt biztosítsuk, megfelelő nyelvpolitikát kell kialakítani nemcsak a mára és a holnapra, hanem a holnaputánra is.

A nyelvi képzés az emberi tevékenység igen fontos tényezője lett. A tudományos-műszaki fejlődés és az ezzel kapcsolatos társadalmi jólét biztosítása elképzelhetetlen nemzetközi információcsere nélkül, amely főként a természetes nyelvek segítségével történik. Minden újabb nyelv elsajátítása bővíti a tanuló

szellemi lehetőségeit, intelligenciáját. Az idegen nyelveket beszélő személyek magasabb szakmai kvalifikációt és tudományos fokozatot szereznek, mint azon kortársaik, akik csak az anyanyelvükön tudnak kommunikálni.

A glottodidaktikában új koncepció kialakítására van szükség, mivel az eddigi nyelvpolitika, amely tulajdonképpen csak a nagy európai nyelvekre (angol, francia, német és orosz) vonatkozott nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Ez a nyelvpolitika egyrészt igazságtalan előnyöket biztosított e nyelvek hordozóinak (nekik nem kellett más nyelveket tanulni, így privilegizált helyzetbe került azokkal szemben, akik nem beszélik ezeket a nyelveket), másrészt ezáltal a nagy nyelvek képviselői ráerőltetik saját civilizációjukat más nemzetekre, kultúrákra és ezzel kárt okoznak nekik. Az említett világnyelvek oktatása egyáltalán nem kölcsönösségi alapon történt/történik. Sok érv szól amellett, hogy a legközelebbi jövőben változást kell elérni a javasolt és az oktatott nyelvekkel kapcsolatos ajánlások terén. Nagyobb figyelmet kell fordítani a szomszédos népek nyelveinek az oktatására. A különböző felmérések azt mutatják, hogy a német cégek 80%-a a dolgozóitól két, 45%-a pedig három idegen nyelv ismeretét követeli meg. Az angol cégek 44%-a meg van győződve arról, hogy a gazdasági mutatókat jelentősen lehetne javítani, ha az alkalmazottak idegen nyelveket tudnának. Az utóbbi időben az USA Elnöki Bizottságának a vezetője elismerte, hogy az amerikaiak egynyelvűsége nagy mértékben korlátozza fontos életcélok megvalósítását. Ezzel egyidejűleg tanúi vagyunk annak, hogy az angol nyelv domináló szerepe egyre nagyobb méreteket ölt. Sok iskolarendszerben ezt a nyelvet kötelezően oktatják. Egy híres német indoeurópeista Walter Porzig azt mondta, hogy az angol nyelvnek csak két potenciális riválisa van a világon: az egyik a kínai, a másik pedig az orosz nyelv (Porzig 1975:431). Azóta némileg tisztázódott a kép.

A XX. század különleges időszak az emberiség történetében. A példátlan tudományos - műszaki fejlődés mellett ezt a századot különböző jellegű konfliktusok (etnikai, vallási, kultúrintolerancia stb.) terhelik. Ebben a században 217 helyi és két világháború zajlott. Jelenleg is tízegynéhány fegyveres konfliktus van napirenden köztük a nem régen véget ért Jugoszlávia elleni

NATO háború. A XX. század végére kialakult világrend, amelynek alapja a nemzetközi jog tiszteletben tartása, ahogy ezt a Jugoszlávia elleni háború mutatja, felborulni látszik. Ezen kívül ennek a századnak az egyik legnagyobb negatívuma a másodlagos analfabetizmus megjelenése és terjedése, amely ma már egy milliárd embert érint a világon. Nem oldották meg az etnikai kisebbségek nyelvi jogainak kérdését sem, amely kérdés egyben komoly konfliktusforrást is rejt magában.

A világban nagyon sok modern állam nyelvcentrikus, azaz az azonos nyelvi közösségek körül szerveződött meg, ahol az államnyelv az állam egységének szimbólumaként jelenik meg. Ezt az utóbbi időben új államok létrejötte is alátámasztja (Banczerowski 1998:25-26, Nyomárkay 1997:204-13). A tendencia nyilvánvalóan folytatódni fog a XXI. században is. A XX. század végi emberi civilizáció létrehozta azokat az elveket, amelyek az emberiség megmaradását és további fejlődését hívták szolgálni: az etnikai és a nyelvi tolerancia; az általános béke fenntartását biztosító humán értékek terjesztése; a nemzetközi megértés és a megegyezés; a tudomány, a művelődés és a kultúra fejlődése; a nemzetközi jogi normák betartása, érvényesítése. Ebben nyilvánvalóan nagy szerepet fog játszani a egyre szélesedő idegen nyelvoktatás. Ezzel kapcsolatban különféle prognózisok és javaslatok láttak napvilágot a követendő nyelvpolitika számára. Az egyik variáns például feltételezi a nagy világnyelvek "klubjának" a bővítését olyan újabb nyelvekkel, mint: az arab, a japán, a kínai, az olasz és a spanyol. Egy másik elképzelés ezzel szemben ezt a "nyelvi klubot" három, azaz az angol, az orosz és a francia nyelvre szeretné korlátozni.

Az Élőnyelvek Világkonföderációja (FIPLV) az UNESCO számára készített jelentésében egész más nyelvpolitikai megoldást javasolt. Nevezetesen azt, hogy mindenkinek a jelenleg legelterjedtebb világnyelvet, azaz az angolt kell tanulnia, amely segítségével kommunikálni lehet az egész világon. Továbbá, az oktatási nyelvként, illetve pontosabban nyelvekként a szomszédos országok nyelveit preferálják. Tehát a második vagy a harmadik idegen nyelv megválasztásának a kritériumát a szomszédság és a már létező, illetve prognosztizált jövőbeni kapcsolatok (gazdasági, politikai, tudományos, kulturális, kereskedelmi stb.) határozzák meg. Feltehető tehát a kérdés, hogy milyen

legyen a magyar nyelvpolitika a XXI. század küszöbén? Az elmondottak alapján a következő kép rajzolódik ki. Az oktatott idegen nyelvek közül az első helyen kétségkívül az angolnak kell szerepelnie. Második nyelvként fontossági sorrendben oktatható: a német, az orosz, a francia, illetve az olasz, a harmadiként pedig az ukrán, a szlovák, a román, a horvát, a szerb és a lengyel nyelv. A német nyelv oktatásának a szükségszerűségét, úgy gondolom, a magyarok számára nem kell különösebben indokolni. Németország minden tekintetben nagyhatalom Európában. Ezen kívül a történelmi kapcsolatok sem elhanyagolhatók ebben a kérdésben. Egyébként e nyelv oktatásának Magyarországon hagyományai vannak. Az orosz nyelv fontos kommunikációs eszköz nemcsak az Oroszországgal folytatott gazdasági, tudományos, turisztikai és egyéb kapcsolatokban, hanem a volt Szovjetunióból kivált független országokkal fenntartott kapcsolatokban is, mivel ez a nyelv a korábbi tagállamok mindegyikében a hivatalos nyelv szerepét töltötte be, és ennek következményeként közismert nyelvvé vált. Paradox helyzet alakult ki abban az értelemben, hogy Nyugaton, -Amerikától a Nyugat-Európáig -, az orosz nyelv oktatása egyre intenzívebbé válik, nálunk viszont egyre inkább háttérbe szorul. A francia és az olasz nyelv több szempontból is fontos európai nyelv, főként a kereskedelemben, a turisztikai és a kulturális életben. Magyarországon a szomszédos országok nyelveinek az oktatása a közvetlen kapcsolatokra való tekintettel létfontosságú. (Régi skót közmondás szerint: Barátok nélkül lehet élni, de szomszédok nélkül nem. Érdemes itt megjegyezni, hogy a skótoknak az utóbbi évezredben tulajdonképpen csak egy szomszédja volt.) A lengyel nyelv oktatását pedig a már hagyományossá vált magyar-lengyel történelmi, és az élet különféle szféráit érintő baráti kapcsolatok teszik indokolttá.

A XX. és XXI. század fordulóján, az új, megváltozott világban, ahol az idegennyelvi tudás áruvá vált, át kell gondolni és újra kell fogalmazni az ország érdekeivel összhangban álló nyelvpolitikai célokat. Ez halaszthatatlan feladat. Természetes törekvés az, hogy minden nemzet szeretné fejleszteni saját nyelvét és erősíteni a pozícióját. Ezt viszont nem teheti meg más

nyelvek rovására, amelyekkel partneri viszonyban van. Ha mégis ezt teszik, kihasználva az erősebb politikai vagy gazdasági pozíciót, ez azt jelenti, hogy nyelvi erőszakot követnek el. Ez történt a múlt évszázadokban a kolonializmus és a rabszolgaság korában, amikor egyes európai nyelvek elpusztították az Ázsia, Afrika és Amerika eredeti nyelveit. Ezen akciók maradványa ma az ún. anglofon vagy frankofon országok, amelyek most is képtelenek hivatalos szintre emelni saját eredeti kultúrájukat. Hasonló volt a helyzet Európában is, amikor Anglia, Franciaország, Oroszország és Poroszország a kisebb és gyengébb közösségeket, társadalmakat egyáltalán nem tekintette partnernek.

A jövő közös Európája, végleges adminisztrációs struktúrájától eltekintve, több nemzetből álló organizmusként rajzolódik ki. A nemes elméleti elvek ma már nem elégségesek. Szükség van a reális helyzet kritikus értékelésére is valamennyi potenciális lehetőség figyelembevételével, és nem elegendő az általános szlogenek hangoztatása és a tetszőlegesen kiválasztott anyagok állandó prezentálása a meghirdetett tézisek igazolása céljából. Látnunk kell, hogy Nyugat- és Kelet-Európa országai között több kérdésben is igen lényeges különbség van, amely nem mindenkinben tudatosan kellőképpen. Nem világos például, hogyan fog érvényesülni ebben a multinacionális közösségben a különböző nyelvek együttélésének a kultúrája. Nyilvánvaló, hogy a közjó érdekében követni kell az egyenjogúság, a partnerség és az egymás kölcsönös tiszteletbentartásának elvét. De így lesz-e a valóságban? És ki adja meg ma a kompetens választ erre a kérdésre?

Mondanivalómat egy Kölcsey Ferenc-től idézett mondattal szeretném befejezni: "(...) idegen nyelveket tudni szép, a hazait pedig lehetőségig művelni kötelesség" (Kölcsey 1981:30).

Irodalom

Banczerowski J., *Kötelességünk-e gondoskodni anyanyelvünk-ről?* Mny 1998/1.

Benkő Loránd, *Anyanyelvünk ügye és az értelmiség felelőssége.* Mtud. 1997/10.

Bolla Kálmán, *Kell nekünk ortoéopia?!* Mny 1998/1.

Burney P., *Les langues internationales. Que sais-je?* BoNr. 968 (ed.2) Paris. 1966. Dow F., *Scaling the Fortress - Preparation for Accession to the European Union.* In: *Transfere*

nesse est. Proceedings of the 2nd International Conference on Current Trends in Studies of Translation and Interpreting. 5-7 September 1996. Budapest. (Szerk. Klaudy Kinga és Kohn János). (Továbbiakban: TNE). Scholastica. Budapest. 1997.

Fábián Pál, *Az elviselhetőség határai a rádióban az idegen szavak használatában.*

Nyr 1997.

Fodor István, *Nyelvújítás régen és ma - Európában és a harmadik világban.* Nyr 1997.

Grétsy László, *Nyelvhasználat és nemzeti tudat.* Mny 1998/1.

Keszler Borbála, *Az anyanyelvi oktatás helyzete és feladatai.* Egyetemi Fonetikai Füzetek 21. sz. Budapest. 1997.

Kiss Jenő, *A magyar nyelvről - nyelvpolitikai megközelítésben.* Magyar Tudomány, 1997/8.

Kiss Jenő, *A magyar nyelv mai helyzetéről nyelvpolitikai szempontból.* Helyesírás és nyelvpolitika. Gyula. 1996-97.

Nyomárkay István, *A szerb-horvát nyelvkérdés.* Nyr 1997.

Nyomárkay István, *Kis nyelvek az EU-küszöbén.* Előadás a Cseh Centrumban tartott tudományos tanácskozáson (1999. február) (megjelenés alatt).

Péntek János, *Gondolatok a magyar nyelv mai helyzetéről.* Mny 1998/1.

Porzig W., *Das Wunder der Sprache.* Probleme, Methoden und Ergebnisse der Sprachwissenschaft. Ausg. 6. München. 1975.

Schäffner K., *European Intergation through Translatio.* In.: TNE. Budapest. 1997.

Tytgat K., *Problems of a Linguistic European Integration.* In: TNE. Budapest. 1997.

necesse est. Proceedings of the 2nd International Conference on Current Trends in Studies of Translation and Interpreting. 5-7 September 1996. Budapest. (Szerk. Klaudy Kinga és Kohn János). (Továbbiakban: TNE). Scholastica. Budapest. 1997.

Fábián Pál, *Az elviselhetőség határai a rádióban az idegen szavak használatában.*

Nyr 1997.

Fodor István, *Nyelvújítás régen és ma - Európában és a harmadik világban.* Nyr 1997.

Grétsy László, *Nyelvhasználat és nemzeti tudat.* Mny 1998/1.

Keszler Borbála, *Az anyanyelvi oktatás helyzete és feladatai.* Egyetemi Fonetikai Füzetek 21. sz. Budapest. 1997.

Kiss Jenő, *A magyar nyelvről - nyelvpolitikai megközelítésben.* Magyar Tudomány, 1997/8.

Kiss Jenő, *A magyar nyelv mai helyzetéről nyelvpolitikai szempontból.* Helyesírás és nyelvpolitika. Gyula. 1996-97.

Nyomárkay István, *A szerb-horvát nyelvkérdés.* Nyr 1997.

Nyomárkay István, *Kis nyelvek az EU-küszöbén.* Előadás a Cseh Centrumban tartott tudományos tanácskozáson (1999. február) (megjelenés alatt).

Péntek János, *Gondolatok a magyar nyelv mai helyzetéről.* Mny 1998/1.

Porzig W., *Das Wunder der Sprache.* Probleme, Methoden und Ergebnisse der Sprachwissenschaft. Ausg. 6. München. 1975.

Schäffner K., *European Intergation through Translatio.* In.: TNE. Budapest. 1997.

Tytgat K., *Problems of a Linguistic European Integration.* In: TNE. Budapest. 1997.